

TUR237 TÜRKİYE TÜRKÇESİ SÖZCÜK TÜRLERİ

(9. HAFTA)

3. ZAMİRLER

“Türkçede varlıkların yerini tutan kelime diye öğrenilegelen zamir kavramı, dilde halen mevcut pek çok meseleye rağmen, üzerinde belki en çok anlaştığımız gramer bilgisidir. İsim soylu bir kelime olan ve cümlelerde kendisine has bir çekimle (çekim anında, bazen ekin değil sanki kökün bağlı morphem gibi işlem görmesi ve kök parçalanmasıyla) görünen zamirler, dilde mevcut bütün isimleri, yani adı konmuş bütün varlıkları, şahıslandırma, gösterme, sorma ve belirsiz kılma gibi yollarla temsil etmektedirler” (Öner 1997: 152). Zamirler, ad olmadıkları halde adların yerini tutan, cümle içinde ad veya ad öbeğinin yerine kullanılan türler içinde sayısı en az, işlevi en geniş grubu meydana getiren oldukça kapsamlı sözcük türleridir (Demir ve Yılmaz 2012: 224).

Zamirler sayı açısından göz önüne alınırsa onların çok sayıda olmadığı ve her konuşmacı için aynı şekilde kullanıma alındığı görülür. Zamirlerin isimler gibi çekimlenirler; bu yönüyle de isim gibi işlev görür ve cümledeki fonksiyonlarını isim gibi yerine getirirler. Art zamanlı olarak bakıldığında zamirlerin durumunun tarihi dönemlerde de bugünden farklı olmadığı görülür. Bazı ses değişimleri dışında zamirlerin köklerinde çok dikkate değer farklılaşmaların ortaya çıkmadığı görülür. Zamirler, Türkçede değişmeyen bir sözcük türüdür (Erdem 2005: 446).

Ergin, zamirlerin nesnelere temsil veya işaret yoluyla ifade eden kelimeler olduğunu, dilde gerçek karşılıkları bulunmayıp, aslında adları olan nesnelere ifade etmekle görevli kelimeler olarak kullanıldıklarını ifade etmiştir (Ergin 2004: 262-263). Banguoğlu ise geri planda bir nesne veya kimse kavramı olan, bu nedenle bir adın yerine kullanılan sözcüklere zamir adı verildiğini söylemiştir (Banguoğlu 1974: 326).

Zamir, dilin doğal seyri içinde çok değişikliğe uğramadan varlığını devam ettiren bir sözcük türüdür. Bu durumun Türkçeye yakın dillerde de benzer şekilde var oluşu ve bu diller içinde var olan bazı zamirlerin Türkçeninki ile benzerlikler göstermesi bu sözcük türünü dil akrabalığı için de bir başvuru kaynağı yapmıştır (Atabay, Kutluk ve Özel 2003: 101).

Kavram dilbilim terimleri sözlüğünde çeşitli açılardan kendisine kapsamlı olarak yer bulmuştur:

a. Biçimbilim açısından adıl:

İşlev olarak bir bağlam içinde belirtilmiş olan bir olguya gönderimde bulunan, sözdizimsel özellik olarak bir sözcük öbeği ile yer değiştiren, kapalı küme sözlüksel ulam türüdür. Kişi adlarından *ben* konuşucuyu, *sen* dinleyiciyi belirler; *o* adının göndergesi ise bağlam içinde belirlenir.

b. Üretici dilbilgisinde adıl:

Adıl terimi, sesbilimsel içerikleri bakımından değişik nitelikler sergileyen üç ayrı birimi belirtir:

1. Sesbilimsel içeriği olan *ben, sen, o,....* gibi sözcükler.
2. Düşüren dillerde sesbilimsel içeriği bulunmayan *adıl* örn. [*bu kitabı y arın bitireceğiz*] tümcesinde özne konumundaki *adıl*.
3. Bazı çekimsiz eylemlerin öznesi konumunda bulunan *adıl*, örn. [*biz*[*bu konuyu çok iyi öğrenmek*] *isliyoruz*] tümcesindeki (*bu konuyu çok iyi öğrenmek*] yantümcesinin öznesi olan sesbilimsel içeriği olmayan *adıl* (İmer, Kocaman ve Özsoy 2011: 13).

Zamir Türleri

Kapalı türler olup çok değişim göstermeseler de zamirler de türler bakımından ele alınırken farklılıklar gösterebilmektedir. Zamirleri kendi içinde tasnife yönelik çalışmaların bir kısmı şu şekilde ele alınabilir:

Ahmet Cevat Emre, zamirleri doğrudan isimler olarak nitelemiş; *kişi isimleri, işaret isimleri, soru isimleri, belirsizlik ve temsil isimleri* gibi başlıklar altında ele almıştır (1946: 34-44).

Gencan, adillar olarak ifade ettiği sözcük türünü *kişi adilları, im adilları, belgisiz adillar, soru adilları ve ilgi adilları* olarak tasnif etmiştir (1975: 234).

Ergin, şahıs zamirleri, *dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, belirsizlik zamirleri ve bağlama zamirleri* şeklindeki alt başlıklarla incelemiştir (2004: 262-280).

Atabay, Kutluk ve Özel; *kişi adilları, gösterme adilları, belgisiz adillar ve soru adilları* şeklinde dört gruba ayırarak açıklamışlardır (2003: 101-114).

Korkmaz ise yapıları ve işlevleri bakımından iki ana başlık altında incelemiş olup yapılarına göre *basit, türemiş ve birleşik zamirler* olarak açıklamış; işlevleri bakımından ise *şahıs zamirleri, dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, aitlik zamirleri, belirsizlik zamirleri, soru zamirleri ve bağlama zamirleri* başlıklarıyla Ergin'e benzer bir tasnif yapmıştır (2014: 399-449).

Türün sınırları nedeniyle türe dair çok ayrıntılı tasnif yapabilmek pek mümkün değildir. Türü örneklemek adına genel zamir tasnifleriyle benzerlik gösteren Delice'ye ait şu tasnifi ortaya koyabiliriz:

1. Kişi zamirleri: Kişileri sayılarına ve konuşanın merkez alınması ile de yerine kaşılıyan dilbilgisel anlamlı sözcüklerdir. Bu zamirler ben, sen, o, biz, siz, onlar'dır.

2. Gösterme zamirleri: Varlıkları konuşanın gösterme ile karşılayan dilbilgisel anlamlı sözcüklerdir. Bu zamirler bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar'dır.

3. Soru zamirleri: Varlıkları soru sözcükleriyle dolaylı yoldan ifade eden sözcüklerdir. Bu zamirler kim, ne, kimi, neyi, hangisi vb. gibi sözcüklerdir.

4. Belirsizlik zamirleri: Karşıladıkları ismi belirsiz bir şekilde karşılayabilen sözcüklerdir. Bu zamirler başkası, bazısı, birçoğu, birkaçı, falan, filan, hepsi, herkes, kimi, kimse vb. gibi sözcüklerle örneklenebilir.

5. Dönüşlülük zamiri: Kişi zamirlerin pekiştirmek için kullanılan ve birlikte kullanıldığı zamire uygun iyelik ekiyle genişleyen "kendi" sözcüğüdür (Delice, 2017: 49-50).

Zamirleri Belirleme Ölçütleri

1. Anlambilimsel Ölçütler

Adların yerine kullanılıp onlara gönderimde bulunan, dilbilgisel anlama sahip *boş sözcük* (empty word) türleridir.

Bir *öncüle* (antecedent) *art gönderimle* (anaphora) görevlidirler. Yani anlamsal olarak adlardan farkı geçici gönderimde bulunmalarıdır. Kişi, soru, gösterme, belgisizlik kavramlarını ifade ederler: *Bestami büyük adamdı. Onu hasretle anıyoruz.*

2. Biçimbilimsel Ölçütler

Kapalı türde sözcüklerdir. Bu nedenle sınırlı sayıdadır. Dilin akışı içinde eskiden beri fazla bir değişikliğe uğramadan kullanılagelmiş olup değişmeyen sözcük türleridir. Morfolojik ölçüt açısından net belirleyicileri yoktur.

3. Dağılımsal Ölçütler

Adın bulunabildiği tüm öbek yapılarında bulunabilirler. Öge olarak adın bulunabildiği tüm ögelerde konumlanabilirler:

- a.** Hepsi güzel. (Özne)
- b.** Şeyi beğendim. (Nesne)
- c.** Bende yok. (Yer Tamlayıcısı)
- d.** Kazanan odur. (Yüklemcil)